

Professor Van Winterprijs

ENNY DE BRUIJN

De hoeve
en het hart

Een boerenfamilie in de Gouden Eeuw

Juryrapport Van Winterprijs 2021

Herwijnen, 4 november 2021

Dit jaar is het aan de jury de eer om de Professor Van Winterprijs voor de tiende keer uit te reiken. Daarmee is er langzaam aan sprake van een traditie die twintig jaar geleden werd ingezet en waarvan we hopen dat deze nog lang mag voortbestaan. De Van Winterprijs is een tweejaarlijkse prijs voor het beste boek op het terrein van de Nederlandse lokale en regionale geschiedenis of de geschiedenis van een grensoverschrijdende regio. In aanmerking komen wetenschappelijk verantwoorde en in het Nederlands geschreven monografieën in gedrukte dan wel e-book vorm die fundamenteel aandacht schenken aan een plaats of regio binnen het huidige Nederlands grondgebied. Om voor bekroning in aanmerking te komen, moeten boeken van bovenlokaal en regionaal wetenschappelijk belang zijn en een breed lezerspubliek van zowel vakhistorici als belangstellenden trekken. Het is daarmee een prijs die zowel vermoed als onvermoed talent voor het voetlicht brengt en de koppeling tussen geschiedkundig vakmanschap en schrijverstalent waardeert.

Aan de prijs is een geldbedrag van 3500 euro verbonden dat beschikbaar is gesteld door het Professor van Winter Fonds. Dit fonds is vernoemd naar wijlen professor P.J. van Winter, hoogleraar in vaderlandse en algemene geschiedenis van de middeleeuwen en de nieuwe tijd, later hoogleraar nieuwe en nieuwste geschiedenis aan de Universiteit van Groningen. De toekenning van de prijs wordt georganiseerd onder auspiciën van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis en wordt uitgereikt op gezag van een zeskoppige jury bestaande uit vakhistorici verbonden aan universiteiten en onderzoeksinstituten verspreid over Nederland. Dit jaar bestond de jury uit dr. Sophie Elbers (Meertens instituut), prof. dr. Elise Nederveen van Meerkerk (Universiteit Utrecht), prof. dr. Renger de Bruijn (Universiteit Utrecht) dr. Joost Roozendaal (Radboud Universiteit Nijmegen) en ondergetekende verbonden aan de Universiteit Groningen en de Fryske Akademy.

De afgelopen periode hebben ruim veertig auteurs en uitgeverijen en gooi gedaan naar de Professor Van Winterprijs 2021. In aanmerking kwamen boeken die in de twee jaar voorafgaand aan de prijsuitreiking zijn verschenen. Het betrof dus boeken uit de jaren

2019 en 2020. Zoals altijd, was ook dit jaar de oogst opmerkelijk divers en bood een staalkaart van het meest recente onderzoek naar de regionale en lokale geschiedenis in Nederland. De jury was getroffen door de vaak hoge kwaliteit en uitstekend verzorgde vormgeving van de boeken.

Het zal u niet verbazen dat ook in dit geval COVID de werkzaamheden van de jury niet vereenvoudigde. Meermaals moest er online via een zoomverbinding worden vergaderd en was de verdeling van de boeken onder de juryleden bepaald geen sinecure. Dankzij de bereidwilligheid van medewerkers van het Huygens ING en begripvolle uitgeverijen is de distributie van de werken toch uitstekend verlopen. Pas deze zomer kon de voltallige jury één keer in Utrecht in den lijve bijeenkomen om de definitieve keuze te maken.

De jury heeft in drie selectierondes het aantal gegadigden in stappen gereduceerd tot uiteindelijk één prijswinnaar. De eerste ronde was gewijd aan een voorselectie op grond van de objectiveerbare criteria die in het reglement van de prijs zijn opgesomd. Boeken die onvoldoende waren gericht op de lokale of regionale geschiedenis omdat ze bijvoorbeeld onderzoek naar een instelling centraal stelden, drongen niet tot die shortlist door, evenals bundels, werken geschreven door meerdere auteurs en boeken waarvan de wetenschappelijke of redactionele kwaliteit al op het eerste gezicht discutabel bleek. Al dan niet toevallig bleven er precies tien boeken over voor een tweede ronde die vervolgens uitvoerig werden getoetst op wetenschappelijke meerwaarde, originaliteit van thema en invalshoek, methodologie, gebruik van originele bronnen en vakliteratuur, presentatie van de bevindingen, schrijfstijl, opmaak en toegankelijkheid voor het bredere publiek. Na een intensief overleg en de uitwisseling van individuele tussenrapportages en levendig beraad in Utrecht, koos de jury unaniem en zeer overtuigd het boek van Enny de Bruijn. *De hoeve en het hart. Een boerenfamilie in de Gouden Eeuw* in 2019 uitgebracht door uitgeverij Prometheus, als winnaar van de Van Winterprijs 2021.

De jury hecht eraan te beklemtonen dat Enny de Bruijn een indringend en relevant boek van uitzonderlijke schoonheid heeft geschreven. Het komt maar zelden voor dat een historicus er zo overtuigend in slaagt om aan de hand van één enkele collectie van egodocumenten een boerendorpsgemeenschap in zoveel verschillende facetten tegen het

licht te houden. En dat gebeurt dan ook nog in een verhalende stijl waar menig romanschrijver de pen bij aflikt.

Verrassend is dat het boek over een 17de-eeuwse boerengemeenschap opent met uitgebreide beschouwingen over familie-eer en geslachtsbewustzijn. Bij nader inzien ligt dit toch voor de hand want de briefwisseling tussen vader en zoon waar dit boek op steunt, vormde destijds de basis van een genealogisch project dat de eervolle herkomst van de familie moest onderbouwen. Toch blijft de analogie met het adellijke familiebewustzijn opvallend. Wapens sierden de boerderijen en sociale stijging door een verstandige huwelijkspolitiek versterkten de familie-eer. Sowieso werd het denken over familie en gezin sterk bepaald door een wil om hoger op te klimmen. Lang niet iedereen bereikte dit door in het dorp te blijven. Velen trokken weg om elders en goed inkomen te vinden. Arien van Rijckhuijsen was daarvan zelf een exponent, want hij vond emplooi en waardering in Leiden, ver weg van het boerenbedrijf van zijn vader.

Tekenend voor het vakmanschap van Enny de Bruin is hoe zij erin slaagt om op geloofwaardige wijze de bronnen tot het uiterste op te rekken, zodat elke gebeurtenis context krijgt en iedere handeling van een menselijk gezicht wordt voorzien. Talloze bewoners, uiteenlopend van dominees tot schoolmeesters, van kooplieden tot smokkelaars, van soldaten tot gauwdieven, van fraudeurs tot gokkers, van gelovigen tot twijfelaars, van geliefden tot overspeligen en van realisten tot dromers, passeren de revue tegen de achtergrond van een gemeenschap die weinig bespaard blijft, maar niettemin een enorme veerkracht toont. Dijkdoorbraken veroorzaken met grote regelmaat enorme wateroverlast, soldaten trekken muitend over het platteland, muizenplagen knagen aan de wortels van het bestaan, branden leggen boerderijen in as en veepest decimeert de veestapels. Dergelijke rampen staan in schril contrast met de voorspoedige jaren waarin de oogsten overvloedig waren en de paardenhandel enorme winsten opleverde, of met het wilde gokgedrag van boeren die enorme bedragen inzetten op de winstverwachting en er niet voor terugdeinsden de boerderij jarenlang met hypotheek en schulden te belasten. Impulsiviteit en terughoudendheid lagen bij de Herwijjnense boeren vaak in elkaars verlengde en dit boek weet daar met grote precisie de vinger op te leggen.

Het getuigt van een opmerkelijk staaltje van vakmanschap om de onmiskenbare hiaten in de brieven en ander materiaal zodanig op te vullen dat de lezer toch het gevoel krijgt

middenin de Herwijnense boerengemeenschap te staan. Een schitterend voorbeeld van die aanpak biedt het hoofdstuk waarin een Herwijnense boer na een herberggruzie van doodslag wordt verdacht. Hoewel we door de gaten in het juridisch dossier nooit zullen weten hoe de zaak zelf is afgelopen, vormt de zaak niettemin de opmaat tot een scherpe analyse van opvattingen over gerechtigheid, eergevoel, achterklap en onderlinge solidariteit. De dorpingen weten hoe de vork aan de steel zit, maar toch leggen ze een collectieve zwijgcultuur aan de dag die de verdachte uit de wind houdt en inmenging van de buitenwacht in de kiem smoort. Misschien is dat ook wel verstandig, want moord en doodslag komen in Herwijnen bovengemiddeld vaak voor. Maar wellicht werd dit ook wel ingegeven door het doorgedreven eerbef dat een neiging tot eigenrichting in de hand werkte waarop de rechterlijke macht maar weinig grip had.

Daartegenover staat dan weer de bij tijden sterk beleefde individualiteit onder jongeren, of het nu jonge vrouwen of jonge mannen zijn, die willens en wetens het hart volgen en de voorzetting van de boerderij op het tweede plan zetten. En als de wilde haren eraf zijn vinden de echtelieden elkaar in een huwelijksrelatie waarin liefde wordt gevoed door onderling respect, wederzijdse economische afhankelijkheid en hart voor de hoeve die ze beiden bestieren. Man en vrouw vormen samen de kern van de gezinseconomie, en tegen die achtergrond is het nauwelijks verrassend dat weduwen maar al te vaak het boerenbedrijf met strakke hand voortzetten.

Enny de Bruin schroomt niet om telkens weer de lezer bij de hand te nemen en hem of haar van episode naar episode te leiden. Soms doet zij dit door even buiten de historische kaders te stappen en de lezers eerst een hedendaags vergezicht op het landschap langs de rivier te gunnen om vervolgens de dilemma's van de 17de-eeuwse Herwijnense boer, zwoegend achter de dijk tussen rivier en polder haarscherp te beschrijven. Vaker nog slaagt zij hierin door een indringende beschrijving van lief en leed een diepere dimensie te geven. Wat te denken van de beklemmende anekdote over de verdrinkingsdood van enkele dorpingen die zich twee dagen lang vastklampen aan de takken van een boom, totdat zij afscheid van elkaar moeten nemen als zij verkleumd en verstijfd los moeten laten en verdrinken. Of neem het dilemma van de jonge vrouw, die vast vertrouwend op de huwelijksbeloften van de dominee waar zij als huishoudster dient, haar eer te grabbel

gooit als blijkt dat zij zwanger is. Zo krioelt het in dit boek van de anekdotes waarin de scherpe en zachte kanten van het bestaan elkaar afwisselen.

Het maakt het boek tot een beleving vol herkenning, want achter alle anekdotes en gebeurtenissen gaan herkenbare emoties, driften en overwegingen schuil. Zozeer zelfs dat er vanuit 21ste-eeuws perspectief opvallend weinig nieuws onder zon is. Enny de Bruijn laat de tijdloosheid van emoties en reflexen zien als zij aanschouwelijk maakt hoe altruïsme, argwaan, mededogen, eigenbelang, liefde en haat drie generaties lang de onderstroom vormden in een dorpsgemeenschap die de economische conjunctuur niet mee heeft en zich tegen allerlei natuurrampen teweer moest stellen. Tegen die achtergrond wordt ook de spanning tussen religieuze beleving en materiële belangen op indringende wijze beschreven. Enny de Bruin sluit daarbij aan op de beste tradities van de Franse Annales school, de grondlegger van de mentaliteitsgeschiedenis en van een invalshoek waarin de traag veranderende structuur van het landschap, de pieken en dalen van de economische conjunctuur en het alledaagse evenement in onderlinge wisselwerking worden bestudeerd. Niet voor niets zijn vergelijkingen met boeken als die van Le Roy Ladurie over het dorp Montaillou, of met werken van Van Deurssen en Geert Mak over respectievelijk het Hollandse Graft en het Friese Jorwerd al vaker gemaakt. Hoe eervol ook, het zijn vergelijkingen die dit boek toch ook te kort doen. Hoewel het dorpsleven in Herwijnen in grote lijnen nauwelijks zal hebben afgeweken van andere boerengemeenschappen in de Gouden Eeuw, heeft het onder de getalenteerde pen van Enny de Bruin een heel eigen *couleur locale* gekregen.

De jury is van mening dat deze geslaagde inkleuring mede een gevolg is van een zorgvuldige schrijfstijl. De woordkeus is gevarieerd en toegankelijk tegelijkertijd. De lezer voelt zich bij tijden rechtstreeks aangesproken. De betrouwbaarheid van de bevindingen blijkt uit de wijze waarop Enny de Bruin de bronnen krachtig laat spreken waar dat past, maar ook laat zwijgen wanneer de gaten niet vallen te dichten. Een heel enkele keer waagt ze zich aan speculaties, maar meestal duidt ze gewoon de grenzen van het aantoonbare aan. Dat dit ten koste gaat van een wat meer kwantitatieve benadering, neemt de jury op de koop toe. Enny de Bruin beheerst niet alleen haar materiaal, maar ook de kunst van de interpretatie en die van haar pen. Bij de jury bestaat er vanwege deze uitzonderlijke combinatie geen enkele twijfel dat dit boek de Van Winterprijs 2021 verdient.